

ابعاد شخصیت و زندگی امام صادق (علیه السلام)

تألیف: جمعی از نویسندگان

به اہتمام دکترا احمد پاکتچی

با گفتارهایی به قلم (به ترتیب حروف الفبا)

علی احدزاده - محمد مهدی اصفهانی - مهدی ایزدی - محمد باویپور - حسن بشیر - احمد پاکتچی
غلامعلی پیراسته - فرامرز حاج منوچهری - لیلا حیدری - علینقی خدایاری - مهدی سپهری
سید صادق سجادی - فاطمه سلیمانی - رضا شکرانی - محسن شکوهی یکتا
حجت اله صادقی - کمال صحرانی اردکانی - سید صفائی بازارجمعه
علی اکبر علیخانی - غلامحسین غازی گلخوریان - علونقی فقیهی
مرضیه محض - سید محمد مرتضوی - عباس مصطفائی پور برزی
رعنا نصیریور ملکی - حسن نقیزاده - حمید ولیزاد
حسین ماونگی



ایماد شخصیت و زندگی امام صادق (ع) ■ تألیف: جمعی از نویسندگان ■ به اهتمام: دکتر احمد پاکتچی
ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ نمایه سازی: رضا دیبا ■ چاپ اول: ۱۳۹۱ ■ قیمت: ۱۸۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۶۲-۷
همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.



پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع) ■ تهران: بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲ ■ صندوق پستی: ۱۴۶۵۵-۱۵۹ ■ E-mail: isu.press@yahoo.com ■ فروشگاه اینترنتی: www.ketabesadiq.ir

سرشناسه: همایش ملی مکتب علمی امام صادق علیه السلام (نخستین: ۱۳۸۹، دومین: ۱۳۹۰)
عنوان و نام پدیدآور: ایماد شخصیت و زندگی امام صادق علیه السلام: مجموعه مقالات همایش علمی
مکتب امام صادق (علیه السلام) / تألیف جمعی از نویسندگان: به اهتمام احمد پاکتچی. دبیر اجرایی: مرتضی
سلیمان نژاد.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: ۷۰۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۶۲-۷-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: نمایه.
عنوان دیگر: مجموعه مقالات همایش علمی مکتب امام صادق (علیه السلام).
موضوع: جعفر بن محمد (ع)، امام ششم، ۸۳ - ۱۴۸ ق. -- کنگره ها
شناسه افزوده: پاکتچی، احمد، ۱۳۴۲ -
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ هـ/ ۴۵/ ۸۸ BP
رده بندی دیویی: ۹۵۵۳/ ۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۷۰۰۴۱

■ ویراستار علمی: احمد پاکتچی

■ دبیر اجرایی: میثم نظری، محسن محمدزاده، مرتضی سلمان نژاد

■ همکاران: محمد ناصحی، محمد جواد نیکروش، حسین ثاقبی، علی زمانیان جهرمی، محمد احمدی

زاده، علی خانی، بسطامی، علی دهقان، مهدی شایق، محمد پوراسماعیلی، امیر شقایق، مهدی والا،

مهدی پور وهاب، حسین کرمی، مرتضی درخشان، سید مصطفی صالح نژاد

■ ناظر علمی - اجرایی: مجتبی منتظری

■ کمیته علمی:

دکتر احمد پاکتچی (مدیر گروه قرآن و حدیث دانشکده الهیات - ریاست کمیته علمی همایش)

دکتر محسن اسماعیلی (رئیس دانشکده معارف اسلامی و حقوق دانشگاه امام صادق علیه السلام)

دکتر اصغر افشاری (معاون پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام)

دکتر احمد بادکوبه (عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه تهران)

دکتر جلال درخشه (رئیس دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق علیه السلام)

دکتر علی رضاییان (رئیس دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق علیه السلام)

دکتر محمد هادی زاهدی وفا (رئیس دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد دانشگاه امام صادق علیه السلام)

دکتر مهدی سپهری (عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه امام صادق علیه السلام)

حجت الاسلام والمسلمین شاه آبادی (معاون فرهنگی بنیاد ارشاد و رفاه امام صادق علیه السلام)

دکتر ستار عودی (عضو هیئت علمی دانشکده جهان اسلام)

دکتر رضا محمدزاده (رئیس دانشکده معارف اسلامی و الهیات دانشگاه امام صادق علیه السلام)

حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید مصطفی منتظری (عضو هیئت علمی و معاون تحصیلات تکمیلی

دانشکده معارف اسلامی و حقوق دانشگاه امام صادق علیه السلام)

دکتر عباس مصلائی پور (عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه امام صادق علیه السلام)

دکتر مجید معارف (مدیر گروه قرآن و حدیث دانشکده الهیات دانشگاه تهران)

حجت الاسلام والمسلمین دکتر سعید مهدوی کنی (رئیس دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و

ارتباطات دانشگاه امام صادق علیه السلام)

حجه الاسلام دکتر سید نقیبه (عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه شهید مطهری ره)

دکتر سید علیرضا واسعی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی)

■ اساتید مشاور:

دکتر احمد پاکتچی - دکتر محمد هادی زاهدی وفا - دکتر مجید معارف - دکتر احمد بادکوبه - دکتر

ستار عودی - دکتر جعفریان - حجه الاسلام دکتر سید ابوالقاسم نقیبه - دکتر خندان - دکتر

منوچهری - دکتر عادل پیغامی - دکتر مهدی سپهری - حجت الاسلام دکتر الویری - دکتر

علیخانی - دکتر کاووس سید امامی - دکتر عباس مصلائی پور - دکتر کامران ایزدی مبارکه - دکتر

حجت الله عبدالملکی - جناب آقای سید مجید امامی (دانشجوی دکتری) - جناب آقای عطاء الله

بیگدلی (دانشجوی دکتری) - جناب آقای سمیع نسب (دانشجوی دکتری) - جناب آقای عرب

اسدی (دانشجوی دکتری) - جناب آقای علی خلیلی (دانشجوی دکتری) - دکتر خدایاری

فهرست مطالب

۱۱		سخن ناشر
۱۳		پیشگفتار
۱۷		مقدمه
۱۹		فصل ۱. گذاری بر زندگی امام جعفر صادق علیه السلام
		دکتر سید صادق سجادی
۳۱		فصل ۲. شرایط علمی و فرهنگی در عصر امام صادق علیه السلام و بستری برای گزینی مذهب جعفری
		دکتر احمد پاکتچی
۶۷		فصل ۳. رویکردی اجتماعی در گفتار روایی امام صادق علیه السلام مقدمه ای بر گفتار روایی
		دکتر حسن بشیر
۱۴۱		فصل ۴. نگاهی به دیدگاه های سیاسی امام صادق علیه السلام
		دکتر علی اکبر علیخانی
۱۷۳		فصل ۵. تحلیل دوگان سیاست - اداره بر اساس برخی از آموزه های امام صادق علیه السلام
		دکتر حجت الله صادقی
۱۹۱		فصل ۶. گرایش های جمعی و نقش آن در تحول انسان از منظر امام صادق علیه السلام
		دکتر رضا شکرانی / محمد باوی پور

- فصل ۷. ابعاد جایگاه علوم انسانی در میراث فکری امام صادق (علیه السلام) ۲۲۱
 دکتر غلامعلی پیراسته / دکتر سمیه صفایی بازارجمعه
- فصل ۸. علم اخلاق و زهد در کتب امام صادق (علیه السلام) ۲۳۱
 دکتر مهدی سپهری
- فصل ۹. جایگاه امام صادق (علیه السلام) در علوم قرآنی و تفسیر ۲۶۹
 دکتر عباس مصلاتی پور یزدی
- فصل ۱۰. نقش امام صادق (علیه السلام) در حوزه حدیث و علوم آن ۲۹۱
 دکتر مهدی ایزدی
- فصل ۱۱. تدوین حدیث در کتب جبری ۳۱۷
 دکتر کمال صحرانی اردکانی
- فصل ۱۲. تقیه و امام صادق (علیه السلام) ۳۳۹
 دکتر حسین هاونگی
- فصل ۱۳. سالار طب اسلامی و رهنمودهایی از گنجینه عظیم معارف پزشکی حضرت امام جعفر صادق (علیه السلام) ۳۶۵
 دکتر محمد مهدی اصفهانی
- فصل ۱۴. در پیکان یک شمیمان بزرگ، امام جعفر صادق (علیه السلام) ۳۸۵
 دکتر علی احمدزاده / دکتر غلامحسین غاری کلخوران
- فصل ۱۵. مشاوره کارآمد از منظر امام صادق (علیه السلام) ۴۱۱
 دکتر علی نقی فقیهی / دکتر محسن شکوهی یکتا
- فصل ۱۶. اصول راهبردی در کتب علمی امام صادق (علیه السلام) ۴۲۵
 مرضیه محمصص

فصل ۱۷. تاملی در کتب علمی آموزشی صادق اہل بیت علیہم السلام	۴۳۷
دکتر حسن نفی زاده	
فصل ۱۸. علم آموزی در کتب امام صادق علیہ السلام	۴۵۱
دکتر لیلا حیدری	
فصل ۱۹. رابطہ متعالی علم و ایمان از نگاه امام صادق علیہ السلام	۴۶۳
دکتر فاطمہ سلیمانی	
فصل ۲۰. امام صادق علیہ السلام بر بیان اُصولی مریض	۴۸۱
دکتر سید محمد مرتضوی	
فصل ۲۱. پیوستہای مذهب جعفری در اشار علی	۵۰۵
دکتر حمید ولیزاده / رعنا نصیر پور ملک	
فصل ۲۲. کوششهای آثار مدون درباره شخصیت و جایگاه امام صادق علیہ السلام	۵۱۹
فرامرزی حاج منوچهری	
فصل ۲۳. آثار منسوب بہ امام صادق علیہ السلام	۵۵۱
علینقی خدایاری	
چکیده فصول	۶۵۷
نمایه	۶۸۳

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَكَفَدْنَا دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی ای می‌دهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند. از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد. از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبقاً آنچه حاصل آمده محصول تبت خالصانه و

جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی، کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن نذر دانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق (علیه السلام) را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (انشاء الله)

وَلِلَّهِ الْحَمْدُ
معاونت پژوهشی دانشگاه

پیشگفتار

بسم الله الرحمن الرحيم

امام جعفر صادق (ع)، امام ششم شیعیان و رئیس مذهب امامیه، در تاریخ تشیع و گستره فرهنگ اسلامی چنان اثر ناگذر و تأثیر ماندگار برجای نهاده که زاویه‌ای از زوایای فرهنگ اسلامی از آن تأثیر به دور نمانده است. بدیهی است شخصیتی با چنین جایگاه رفیع و گستره تأثیر، در قالب چند مقاله پژوهیدنی نیست و هر اندازه نوشته‌های پژوهشی از این دست ناظر به بعدی از ابعاد وجودی آن حضرت فراهم آید، همچنان راه‌های نرفته و موضوعات پژوهش نشده بسیار خواهد ماند.

آنچه در مجموعه حاضر تقدیم پژوهشگران عرصه فرهنگ شیعه و دوستداران آن حضرت می‌گردد، کوششی در راستای آن است که شخصیت آن امام بزرگوار با نقطه دیدهای مختلف و از منظرهای متنوع، کاویده شود و مطالعاتی چند جانبه به صورتی روشمند و سامان یافته در این باره عرضه گردد. این مجموعه گردآمده‌ای از دو سنخ مقالات پژوهشی است: نخست آنچه به عنوان طرحی پژوهشی با حمایت معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) با عنوان امام صادق (ع) در اندیشه و عمل، با مدیریت علمی اینجانب فراهم آمده، و دیگر، محصولات همایشی که با عنوان همایش مکتب علمی امام صادق (ع) در سال ۱۳۸۹ در دانشگاه امام صادق (ع) برگزار گردیده و مؤسسات مختلفی حامی آن بوده‌اند که نشان آنها بر ظهر کتاب نقش بسته است.

از آنجا که در مقام نشر، از سوی معاونت محترم پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) تصمیم بر آن شد که این دو مجموعه با یکدیگر تلفیق گردد، بار دیگر ساختاری موضوع محور برای مجموعه جامع طراحی شد و مقالات با حفظ هویت اصلی خود،

در این ساختار جدید جای داده شدند، که در ذیل فهرست عناوین مقالات طرح پژوهشی امام صادق (علیه السلام) در اندیشه و عمل ارائه شده و مابقی مقالات مربوط به همایش مذکور می باشد. به هر روی کوشش شده است تا حد ممکن پیوستار موضوعی قابل درکی میان آنها برقرار باشد. اکنون این مجموعه‌ی جامع در دو بخش، بخش نخست با عنوان ابعاد شخصیت و زندگی امام صادق (علیه السلام)، و بخش دوم با عنوان مبانی اندیشه و روش علمی امام صادق (علیه السلام) تنظیم گردیده است.

همین جا تلاش یکایک پژوهشگران و حامیان همراه در فراهم آمدن این مجموعه را ارج می نهیم و امید داریم که مجموعه گرد آمده، خدمتی به آستان پرفروغ امام صادق (علیه السلام) و کوششی سودمند در جهت معرفی آموزه‌ها و ابعاد شخصیت آن حضرت بوده باشد.

فهرست مقالات پروژ، امام صادق (علیه السلام) در اندیشه و عمل

- ۱- مکتب علمی امام جعفر صادق (علیه السلام)؛ به سوی یک الگوی داده-بنیاد (دکتر حسام‌الدین آشنا - مهدی قضاوی - زاده)
- ۲- امام صادق و تدوین مذهب جعفری؛ تدوین اصول اعتقادی (دکتر احمد پاکتچی)
- ۳- امام صادق و تدوین مذهب جعفری؛ تدوین فقه جعفری (دکتر احمد پاکتچی)
- ۴- شرایط علمی و فرهنگی در عصر امام صادق (علیه السلام) (دکتر احمد پاکتچی)
- ۵- کتابشناسی آثار امام صادق (علیه السلام) (فرامرز حاج منوچهری)
- ۶- رهیافتی مقدماتی به درک کنش عقلی و وجودی «ناوِل» در تفسیر منسوب به امام جعفر صادق (علیه السلام) (شهرام خداوردیان)
- ۷- اخلاق و زهد در مکتب امام صادق (علیه السلام) (دکتر مهدی سهری)
- ۸- نگاهی به دیدگاه‌های سیاسی امام صادق (علیه السلام) (علی اکبر علیخانی)
- ۹- جایگاه امام صادق (علیه السلام) در علوم قرآنی و تفسیر (عباس مصلاتی - یزدی)
- ۱۰- اصول و روش‌های حاکم بر مناظرات امام صادق (علیه السلام) (دکتر حسین هوشنگی)
- ۱۱- نقش امام صادق (علیه السلام) در حوزه حدیث و علوم آن (مهدی ایزدی)
- ۱۲- رویکردهای اجتماعی در گفتمان روایی امام صادق (علیه السلام)؛ مقدمه‌ای بر گفتمان دینی روایی (دکتر حسن بشیر)
- ۱۳- کتابشناسی شخصیت و جایگاه امام صادق (علیه السلام) (فرامرز حاج منوچهری)

- ۱۴- آثار منتسب به امام صادق علیه السلام (خدایاری)
- ۱۵- تحلیل دوگان سیاست- اداره بر اساس برخی از آموزه های امام صادق علیه السلام (دکتر صادقی)
- ۱۶- گذاری بر زندگی امام جعفر صادق علیه السلام (دکتر سجادی)
- ۱۷- درآمدی بر دیدگاه های اقتصادی امام جعفر صادق علیه السلام (دکتر عادل پیغمی)

احمد پاکتنچی

آذر ماه ۱۳۹۱

مقدمه

امام همام و ششمین اختر تابناک بر آسمان امامت، امام جعفر صادق علیه السلام، شخصیتی محوری در میان ائمه دوازدهگانه است که به عنوان تدوینگر تعالیم امامیه و بنیانگذار مذهب جعفری شناخته می‌شود. آن حضرت در حوزه‌های مختلف معارف دینی، مشتمل بر عقاید، اخلاق و فقه دارای آموزه‌ای سامان یافته و گسترده بود و از همین جهت، بخش عمده‌ای از مواضع شیعیان در مواجهه با مذاهب و وجوه تمایز آنان نسبت به فرق گوناگون، بر بنیاد آموزه‌های آن حضرت شکل گرفته است.

شرایط سیاسی و فرهنگی عصر، مانند مقارن بودن امامت آن حضرت به دوره انتقال حکومت از بنی امیه به بنی عباس و دوره مواجهه فرهنگ اسلامی با دین‌ها و مسلک‌های دیگر از یهودیان و مسیحیان تا شیویان و دهریان گفتمانی را مطرح ساخته بود که بسیاری از مباحث مسکوت دینی را به چالش می‌کشید و بروز چنین گفتمانی، لاجرم مقتضی آن بود تا مبانی و مواضع امامیه به سان یک مکتب مدون و سامان یافته در عرصه تضارب آراء ارائه شود و حضور شیعه به برکت کوشش‌های آن امام بزرگوار و شاگردان تربیت شده در مکتبش، تعیین کننده و کارآمد باشد.

در بوته این مناقشات و هم‌زمان با شکل‌گیری دیرپاترین مذاهب کلامی و فقهی در جهان اسلام، انتظار اولیه آن است که حضرت به اقتضای مقام امامت، به تبیین آموزه‌های دینی اهتمام ورزیده باشد و در نگاه بدوی، به نظر چنین رسد که در حوزه دانش‌هایی که مستقیماً موضوع آنها دین نیست، نباید در تعالیم آن حضرت انتظار یافتن پاسخی داشت. اما مواجهه با فرهنگ‌های و تمدن‌های دیگر و بروز رویکردهای کلامی و فلسفی عقل محور در جهان اسلام، اجازه نمی‌داد که بتوان با نگاهی صرفاً درون دینی و با استناد به نصوص از حیثیت دین و مکتب دفاع کرد و سخنی برای گفتن داشت.

شکل‌گیری جریان‌های درون‌گرای متکی بر نصوص و در رأس آنان اصحاب حدیث در عصر امام صادق (علیه السلام)، خود زنگ خطری بود برای اینکه فرو رفتن در پیروی از ظواهر نصوص و بی توجهی نسبت به آنچه در پیرامون می‌گذرد، چگونه می‌تواند محافل دینی جهان اسلام را در معرض تهی شدن از درون قرار دهد.

پاسخگویی به این مقتضیات نیازمند اندیشه عمیق و پشتوانه قوی در راستای کاربرد عقل و تجربه، تنقیح حوزه‌های اعتبار آنها، چستی علم و رابطه آن با عقل و دین و شیوه‌های به کارگیری عقل و تجربه و ایجاد تناسب میان آنها در ساحت‌های علم و ایمان بود. هم از آن حیث که امام صادق (علیه السلام) پیشوای همیشگی مکتب ماست و هم از آن رو که روزگار آن امام از حیث رویارویی‌ها و تحول‌ها بسیار نزدیک به آن است که در عصر ما می‌گذرد، بنا دارد که تعالیم مکتب در افقی وسیع‌تر دیده شود و بجاست که نظریه‌پردازی‌های ما در حیطه‌های مختلف دانش، بر دوش بنیادهایی گذارده شود که از سوی آن حضرت نهاده شده است. آشکار است که این بنیادها در یک رابطه متقابل میان زبان عصر ما و زبان علمی روزگار امام (علیه السلام) باید به دقت استخراج گردد و مورد بازخوانی قرار گیرد؛ بازخوانی و استخراجی که اگر با ضوابط بایسته و با دقت شایسته صورت گیرد، ما را به سرمنزل مقصود خواهد رسانید و اگر به سهل انگاری و شتابزدگی برگزار شود و حق آن ادا نگردد، ثمری که باید به بار نخواهد نشست.

احمد پاکتچی

رئیس کمیته علمی نخستین همایش

ملی مکتب علمی امام صادق (علیه السلام)